

KS. MAREK PABICH

PROBLEMATYKA SOCJOLOGICZNA NA ŁAMACH „ROCZNIKÓW NAUK SPOŁECZNYCH” W LATACH 1949-2012

Jubileuszowy, 40. tom „Roczników Nauk Społecznych” stanowi doskonałą okazję, by dokonać przeglądu „tematów socjologicznych” obecnych na łamach tego czasopisma, którego źródła powstania ulokowane są w roku 1949 na istniejącym wówczas Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL¹.

W pierwszych tomach „Roczników” dominowała tematyka prawnicza. Z czasem jednak coraz bardziej widoczna stawała się, oprócz ekonomicznej, także problematyka socjologiczna. W t. 1., który ukazał się w 1949 r., Jan Turowski opublikował recenzję pracy Wincentego Stysia pt. *Drogi postępu gospodarczego wsi. Studium szczegółowe na przykładzie zbiorowości próbnej wsi Husowa*². Praca ta dotyczyła przekształceń gospodarczych omawianej wsi

Ks. mgr MAREK PABICH – asystent Katedry Socjologii Makrostruktur i Ruchów Społecznych Instytutu Socjologii KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: marpabich@vp.pl

¹ Niniejszy artykuł jest kontynuacją jubileuszowej serii tekstów, publikowanych w czterech kolejnych numerach 40. tomu „Roczników Nauk Społecznych”. W pierwszym tegorocznym numerze zaprezentowany został archiwalny, nigdy wcześniej niepublikowany stenogram z wykładów z chrześcijańskiej doktryny społecznej prof. Czesława Strzeszewskiego, który w sposób szczególny związany był z „Rocznikami” (*Chrześcijańska doktryna społeczna. Stenogram z wykładów prof. Czesława Strzeszewskiego*, 40(2012), nr 1, s. 113-146.). Natomiast dzieje powstania oraz funkcjonowania tego czasopisma w niezwykle ciężkich dla nauki i Kościoła katolickiego czasach zaprezentowano na kartach drugiego numeru (T. Peciakowski, *Porozrywana ciągłość. Historia „Roczników Nauk Społecznych” w latach 1949-2012*, 40(2012), nr 2 (w druku)).

² Zob. J. Turowski, [rec.], W. Styś, *Drogi postępu gospodarczego wsi. Studium szczegółowe na przykładzie wsi Husowa*, Wrocław 1947, ss. 344, „Roczniki Nauk Społecznych” 1(1949), s. 281-287.

i ich wpływu na życie lokalnej społeczności. W tym samym tomie znajdziemy również omówienie pracy Zdzisława Papierkowskiego pt. *Socjologiczne i filozoficzne oblicze kary*³. Praca ta, przedstawiająca m.in. ewolucję społecznego pojmowania kary, jest zapisem wykładu inauguracyjnego wygłoszonego przez autora podczas inauguracji roku akademickiego 1945/46 na KUL-u. Wspomniane prace są pierwszymi tekstami podejmującymi problematykę socjologiczną zamieszczonymi w „Rocznikach”.

SOCJOLOGIA RELIGII

Stosunkowo najwięcej artykułów na łamach „Roczników” poświęconych jest problematyce socjologii religii. Pierwszym, który dotyczy omawianej tematyki, jest tekst Józefa Majki zamieszczony w tomie 3. z 1975 r. Autor ujmuje tu od strony socjologicznej zjawisko świadectwa chrześcijańskiego. Postrzega je jako społeczne przekazywanie wartości oraz wprowadzanie w nie jednostek oraz grup. Osoba, która je przekazuje, już wcześniej w nich uczestniczy. Majka omawia następnie środki i metody dawania świadectwa⁴. W tym samym tomie Joachim Kondziela podejmuje temat stosunku Kościoła do społeczności świeckiej w kontekście zachodzących ówczesnie przemian. Zaznacza, że Kościół jest powołany do tego, by przekazywać wyznawane przez siebie wartości światu realnie istniejącemu, nie zaś takiemu, jakim ludzie Kościoła chcieliby go widzieć⁵. Autor analizuje globalny charakter zmian, jakim podlega współczesny świat, oraz pyta, czy możemy już mówić o istnieniu społeczeństwa światowego⁶. Omawia następnie struktury jednoczące ludzi we współczesnym świecie, do których zalicza organizacje międzyrządowe oraz międzynarodowe organizacje pozarządowe⁷.

Tematykę z zakresu socjologii religii podejmował w swoich artykułach Władysław Piwowarski. W tomie 8. z 1980 r. omawia zjawisko wpływu pluralizmu społeczno-kulturowego, zachodzącego we współczesnym świecie, na przemiany religijności. W swoich analizach odwołuje się najpierw do za-

³ [Rec.] Z. Papierkowski, *Socjologiczne i filozoficzne oblicze kary*. Wykład inauguracyjny wygłoszony dn. 21 października 1945 r. z okazji rozpoczęcia roku akademickiego 1945/46, *Lublin 1946*, ss. 22, tamże, s. 293.

⁴ *Socjologiczna analiza świadectwa chrześcijańskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 3(1975), s. 177-195.

⁵ *Kościół a społeczność światowa*, tamże, s. 208.

⁶ Tamże, s. 198-199.

⁷ Tamże, s. 206-207.

chodniej literatury socjologicznej, następnie zaś odnosi się do warunków polskich. Zdaniem Piwowskiego główną tendencją przemian religijności w Polsce jest kształtowanie się religijności selektywnej, zwłaszcza w odniesieniu do przestrzegania norm moralnych wynikających z nauczania Kościoła. Jednostki coraz częściej przestrzegają tylko niektórych z nich⁸. W artykule opublikowanym dwa lata później Piwowski poddaje analizie zmiany, jakie zachodzą w procesie socjalizacji religijnej⁹, zaś w 1983 r. publikuje tekst nt. rytuału religijnego. Ujmuje zagadnienie od strony socjologicznej na gruncie socjologii rozumiejącej. Postuluje uwzględnianie zarówno aspektu ilościowego, jak i jakościowego w rozpatrywaniu wydarzeń rytualnych. Omawia czynniki spontaniczne i planowe mające wpływ na przemiany rytuału religijnego¹⁰.

Dużą część artykułów z zakresu socjologii religii zamieszczanych na łamach „Roczników” stanowią prace Janusza Mariańskiego. Autor podejmuje wspomniany już temat religijności selektywnej, czyli „częściowego konsensu wiary” (częściowej identyfikacji ludzi z treściami wiary i instytucją Kościoła) w społeczeństwie polskim, zestawiając dane z badań empirycznych przeprowadzonych w Polsce z wynikami badań z wybranych krajów zachodnioeuropejskich¹¹. Analizuje przemiany religijne zachodzące zarówno w środowisku miejskim¹², jak i wiejskim¹³ w Polsce i za granicą¹⁴. Bada wpływ płci¹⁵ oraz struktury społeczno-zawodowej¹⁶ na dynamikę przemian religijności ludności wiejskiej. Jego prace są oparte głównie na badaniach empirycznych, przeprowadzonych w drugiej połowie lat siedemdziesiątych na terenach wiejskich w regionie Płocka¹⁷.

⁸ *Pluralizm społeczno-kulturowy a religia*, tamże 8(1980), s. 105-123.

⁹ *Permanentna socjalizacja religijna jako problem pastoralny*, tamże 10(1982), s. 151-167.

¹⁰ *Socjologia rytuału religijnego. Zarys problematyki*, tamże 11(1983), z. 1, s. 5-83.

¹¹ *Podstawowy konsens wiary w społeczeństwie polskim*, tamże 9(1981), s. 5-26.

¹² *Ciągłość i zmiana postaw religijnych w rodzinie miejskiej w świetle badań socjologicznych*, tamże 10(1982), s. 169-203.

¹³ *Trwałość postaw i zachowań religijnych w rodzinie wiejskiej w świetle badań socjologicznych*, tamże 11(1983), z. 1, s. 85-123; t e n ż e, *Doświadczeniowo-przeżyciowy aspekt religijności. Na podstawie badań socjologicznych w regionie wiejskim*, tamże 12(1984), z. 1, s. 149-173.

¹⁴ *Socjologia praktyk religijnych środowiska wiejskiego w Republice Federalnej Niemiec (w świetle wybranych badań)*, tamże 11(1983), z. 1, s. 265-282.

¹⁵ *Płeć jako czynnik różnicujący dynamikę postaw i zachowań religijnych ludności wiejskiej*, tamże 12(1984), z. 1, s. 175-220.

¹⁶ *Struktura społeczno-zawodowa a postawy i zachowania religijne ludności wiejskiej*, tamże 13(1985), z. 1, s. 143-192.

¹⁷ Tamże, s. 153.

Po przełomie ustrojowym 1989 r. Mariański publikuje głównie artykuły poświęcone przemianom w religijności Polaków w pluralistycznym społeczeństwie, doświadczającym ponadto skutków procesów globalizacyjnych zachodzących we współczesnym świecie. W zamieszczonym w tomie 21. z 1993 r. artykule, poświęconym postawom moralnym młodego pokolenia Polaków w nowoczesnym społeczeństwie, Mariański, nawiązując do różnych badań empirycznych młodzieży szkół średnich i studentów, omawia ogólne orientacje moralne młodzieży, zwłaszcza jej postawy w dziedzinie moralności małżeńskiej i rodzinnej, zwracając uwagę na wyłaniający się z badań rozdzźwięk między nauczaniem Kościoła a poglądami respondentów¹⁸. Młodzi ludzie w rozstrzyganiu dylematów moralnych kierują się głównie wskazówkami własnego sumienia, nie zaś nauczaniem Kościoła czy też radami rodziny. Autor konkluduje: „Aktualny etos młodego pokolenia Polaków odbiega znacznie od zinstytucjonalizowanej moralności religijnej. Można by nawet twierdzić, że religijność oddziałuje w osłabiony sposób na postawy i zachowania moralne”¹⁹.

W tomie 22-23., z 1994-1995 r. Mariański publikuje artykuł nt. moralnego oddziaływania Kościoła katolickiego w Polsce²⁰. Nawiązuje w nim do badań Ośrodka Badania Opinii Publicznej z lat 1988-1990, Zakładu Socjologii Religii Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (pallotynów) i Centrum Badania Opinii Społecznej z lat 1991-1992 oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego z 1991 r. W świetle przedstawionych wyników badań wyraźnie widoczne jest słabnięcie oddziaływania moralnego Kościoła na społeczeństwo zwłaszcza w odniesieniu do spraw takich, jak miłość, współżycie przed ślubem, regulacja urodzeń, nierozzerwalność małżeństwa. Coraz większą rolę odgrywa również w społeczeństwie polskim wolny wybór jednostki także w odniesieniu do spraw religijnych i moralnych²¹. W uwagach końcowych autor pisze: „Czy [...] we wszystkich punktach moralnego nauczania potrzebny jest daleko idący radykalizm? Badania socjologiczne skłaniają do refleksji nad bezwzględna stanowczością niektórych punktów doktryny moralnej Kościoła. Z socjologicznego punktu widzenia nie można sensownie stawiać takich wymagań etycznych, które są w ogóle niemożliwe do realizacji. Z drugiej strony Kościół musi się przeciwstawiać współczesnej mentalności wrogiej Ewangelii

¹⁸ *Moralność religijna młodych Polaków w nowoczesnym społeczeństwie*, tamże 21(1993), z. 1, s. 146-147.

¹⁹ Tamże, s. 151.

²⁰ *Kościół katolicki w Polsce jako siła moralna*, tamże 22-23(1994-1995), z. 1, s. 287-301.

²¹ Tamże, s. 295-296.

i opowiadać się za cywilizacją życia i miłości, oddziaływać moralnie w pożądanym kierunku. Problem normatywnych wymogów Kościoła i pomocy z jego strony tym, którzy nie mogą im sprostać, stanowi ważny aspekt działania pastoralnego. W tym względzie Kościół staje ustawicznie w obliczu nowych wyzwań i chce być otwarty na zmieniające się potrzeby ludzi. Jeżeli człowiek powinien być rozpatrywany nie tylko od strony swej natury, ale także w aspekcie swojej historii, to być może w przyszłości nastąpią jakieś modyfikacje bezwzględnej i stanowczej doktryny moralnej Kościoła. [...] Upowszechniający się relatywizm moralny zmusza bezpośrednio – co trzeba także podkreślić – do zastanowienia się, co w treści naszej wiary jest bezwzględne, a co względne”²².

Dwa lata później ukazuje się artykuł Mariańskiego dotyczący opinii maturzystów nt. religii i moralności²³. Ma on podstawę w badaniach empirycznych maturzystów, przeprowadzonych w 1994 r. w różnych typach szkół średnich w Gdańsku, Tarnowie, Puławach, Kraśniku, Dęblinie i Szprotawie. W badaniu wzięło udział 1468 osób²⁴. Było ono częścią szerszego projektu badawczego. W omawianym artykule autor uwzględnia tylko trzy zagadnienia: stosunek maturzystów do katolickich zasad moralnych, ich opinie nt. religii jako uzasadnienia moralności oraz preferowania obowiązków zakorzenionych w religii katolickiej²⁵. O akceptacji katolickich zasad moralnych przez maturzystów pisze, że jest to „akceptacja częściowa i w zasadzie krytyczna. Tylko co dziesiąty badany nie wyraża zastrzeżeń w odniesieniu do zasad moralności katolickiej ani nie domaga się uzupełnień innymi zasadami („moralność katolicka jest słuszna i wystarczająca”). Również co dziesiąty badany maturzysta stwierdza, że moralność katolicka jest mu całkowicie obca. [...] Stosunkowo szeroka ogólna akceptacja moralności katolickiej nie znajduje potwierdzenia w uznawaniu religii jako źródła moralności. Tylko zdecydowana mniejszość badanych maturzystów dostrzega konieczne związki między religią a moralnością. Znacznie więcej jest tych, którzy te związki dostrzegają w sposób mniej kategoriyczny lub w ogóle je kwestionują”²⁶.

W tomie 28-29. z 2000-2001 r. Mariański opisuje postawy, jakie Polacy zajmowali w stosunku do Kościoła jako instytucji aktywnej w życiu publicznym w okresie pierwszych dziesięciu lat po odzyskaniu wolności politycznej

²² Tamże, s. 298-299.

²³ *Religia i moralność w opinii maturzystów*, tamże 24(1996), z. 1, s. 169-188.

²⁴ Tamże, s. 171.

²⁵ Tamże, s. 172.

²⁶ Tamże, s. 185.

w 1989 r. Odwołuje się do badań przeprowadzonych przez CBOS, OBOP, Instytut Sondaży Społecznych „Opinia” przy Instytucie Statystyki Kościoła Katolickiego SAC i Instytut studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego²⁷. Trzy lata później podejmuje z kolei refleksję nt. procesów sekularyzacji i desekularyzacji religii we współczesnym świecie oraz reakcji Kościołów na zachodzące przemiany w rozumieniu religijności i kościelności²⁸.

Do problematyki religijności młodzieży Mariański powraca na łamach „Roczników” w tomie 35. z 2007 r. Artykuł jest owocem projektu badawczego Katedry Socjologii Religii KUL. W jego ramach w 2002 r. przebadano młodzież szkół ponadgimnazjalnych z Radomia, Włocławka, Ostrowii Mazowieckiej i Łomży. W badaniu wzięło udział łącznie 2505 osób. Badano m.in. stosunek do dekalogu jako podstawy moralności, a także do zasad odnoszących się do sfery małżeńsko-rodzinnej, do eutanazji oraz kryteria, którymi kieruje się młodzież w rozwiązywaniu dylematów moralnych²⁹. Autor konstatuje: „Młodzież jest religijna, ale mało moralna w sensie kościelnym lub z własną moralnością. Można by mówić – z pewnymi zastrzeżeniami – o podwójnej tożsamości młodych Polaków: religijnej i moralnej, częściowo powiązanych ze sobą, a w wielu przypadkach całkowicie odrębnych”³⁰. W następnym roku Mariański publikuje w „Rocznikach” artykuł będący pogłębioną analizą socjologiczną polskiej religijności. Na podstawie danych z badań przeprowadzonych przez różne ośrodki omawia m.in. deklaracje religijności Polaków, ich zróżnicowany stopień identyfikacji z Kościołem, poziom akceptacji podstawowych prawd wiary (Pismo św. jako Słowo Boże, wiara w Trójcę Świętą, Jezusa Chrystusa jako Boga, prawdy eschatologiczne). Wyniki badań świadczą o selektywnym podejściu Polaków do prawd wiary głoszonych przez Kościół katolicki³¹. W 2009 r. Mariański zamieszcza natomiast w „Rocznikach” tekst nt. teorii sekularyzacji w kontekście pojawienia się nowych form religijności i duchowości (ruchy ezoteryczne, New Age i in.)³², w 2010 r. zaś omawia aktualny stan praktyk religijnych w Polsce³³.

²⁷ *Postawy wobec Kościoła jako instytucji publicznej w Polsce w latach 1989-1999*, tamże 28-29(2000-2001), z. 1, s. 149-196.

²⁸ *Co mówi „duch czasu” – sekularyzacja religii i społeczeństwo postsekularne*, tamże 32(2004), z. 1, s. 49-83.

²⁹ *Młodzież szkolna w Polsce wobec niektórych norm etyki katolickiej*, tamże 35(2007), z. 1, s. 85-118.

³⁰ Tamże, s. 115.

³¹ *W co i jak wierzą katolicy w Polsce (analiza socjologiczna)*, tamże 36(2008), z. 1, s. 73-104.

³² *Sekularyzacja a nowe formy religijności*, tamże 37(2009), z. 1, s. 33-68.

³³ *Praktyki religijne w Polsce – ciągłość i zmiana*, tamże 38(2010), s. 55-86.

Problematykę socjologii religii podejmował również Leon Dyczewski. W tomie 9. z 1981 r. omawia zagadnienie relacji między religijnością młodego pokolenia a religijnością pokoleń poprzednich. Zadaje pytanie, czy między religijnością tych pokoleń zachodzą poważne różnice, czy mamy tu do czynienia z kontynuacją, czy też może zachodzi proces formowania nowej religijności? Autor przedstawia problem na szerszym tle zmian społecznych ostatnich dekad³⁴. Spośród innych opracowań poświęconych problematyce socjologii religii warto odnotować także artykuł Zbigniewa Wierzbickiego z tomu 7. z 1979 r. o religijności wiejskiej, stereotypach jej dotyczących oraz obrazu religijności mieszkańców wsi wyłaniającego się z powstałych po 1956 r. badań i prac polskich socjologów. Autor porównuje również religijność dwóch wybranych wsi: St Denis w Kanadzie i Zacisze (Beskid Wyspowy) w Polsce³⁵. Wyniki badań socjologiczno-psychologicznych religijności mieszkańców wsi publikuje z kolei Zdzisław Chlewiński³⁶. Problemowi religijności środowisk podmiejskich poświęcone jest opracowanie Stanisława Flisa. Opiera on swoje refleksje na wynikach badań empirycznych przeprowadzonych w 1979 r. w podmiejskich parafiach Tomaszowice i Dąbrowica k. Lublina oraz Biała k. Płocka³⁷. W „Rocznikach” znajdziemy także artykuły dotyczące związków religijności z etyką zawodową³⁸.

W tomie 16-17. z 1988-1989 r. Józef Baniak analizuje dane dotyczące powołań kapłańskich w diecezjach i zakonach w Polsce w okresie pierwszych ośmiu lat pontyfikatu Jana Pawła II, upatrując główną przyczynę ich wzrostu w tym okresie w religijności większości polskich rodzin (widocznej w badaniach socjologicznych), a na tym tle również wpływ pontyfikatu papieża z Polski³⁹. W tym samym tomie Wojciech Świątkiewicz rozpatruje rolę religii jako czynnika kształtującego styl życia⁴⁰. Z kolei w następnym roku Witold Zdaniewicz zamieszcza artykuł poświęcony funkcjonowaniu parafii w Polsce. Podaje w nim wiele danych dotyczących sieci parafialnej w Polsce,

³⁴ *Religijność pokoleń w procesie przemian*, tamże 9(1981), s. 27-60.

³⁵ *Tradycyjna religijność wiejska. Studium porównawcze*, tamże 7(1979), s. 115-176.

³⁶ *Charakterystyka religijności wiejskiej. Badania mieszkańców wsi Zacisze*, tamże 10(1982), s. 115-150.

³⁷ *Globalne wyznania wiary a religijność życia codziennego w środowisku podmiejskim*, tamże 13(1985), z. 1, s. 193-220.

³⁸ Zob. Z. Barnaś, *Postawy wobec religii a postawy wobec pracy młodych pracowników*, tamże 9(1981), s. 101-121; E. Czermiński, *Autodeklaracja wiary a postawy etyczne lekarzy w środowisku wielkomiejskim*, tamże, s. 123-140.

³⁹ *Dynamika powołań kapłańskich w Polsce w okresie pontyfikatu papieża Jana Pawła II (1978-1986)*, tamże 26-27(1988-1989), z. 1, s. 259-279.

⁴⁰ *Religijność jako czynnik stylu życia*, tamże, s. 281-295.

a także duchowieństwa, wiernych, budynków sakralnych, wspólnot i organizacji religijnych⁴¹. Z ostatnich tomów warto odnotować również tekst Wioletty Szymczak poświęcony organizacjom religijnym w Polsce⁴².

SOCJOLOGIA MORALNOŚCI

Autorem wielu tekstów z zakresu socjologii moralności jest również Janusz Mariański. W latach 1985 i 1986 opublikował on artykuły dotyczące przyjmowania w życiu postaw zasadniczych, celowościowych i godnościowych przez młodzież szkolną i akademicką uczącą się w Płocku⁴³. Są one owocem badań empirycznych przeprowadzonych w maju i czerwcu 1981 r. wśród uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów filii Politechniki Warszawskiej w Płocku. Brało w nich udział łącznie 667 osób⁴⁴. Wyniki badań świadczą o tym, że młodzież jest mocno wyczulona na sprawę poszanowania godności ludzkiej i wartości drugiej osoby, a jednocześnie stosunkowo mało ceni sobie wartości z nią związane, tj. niezależność poglądów, odwagę ich głoszenia, kształtowanie własnej indywidualności. W praktyce codziennego życia ceni sobie jednak wartości niezbyt harmonizujące z poszanowaniem godności ludzkiej, np. spryt, troszczenie się o własne interesy, asekuranctwo, konformizm i elastyczność postępowania. Wśród respondentów dominuje zatem niepełne pojęcie godności i wartości człowieka oraz sprawiedliwości. W różnych dziedzinach życia coraz bardziej widoczne są postawy celowościowe⁴⁵.

W tomie 15. z 1987 r. Mariański podejmuje zagadnienie opinii młodzieży nt. stosunków międzyludzkich wśród Polaków⁴⁶. Najpierw dokonuje przeglądu badań prowadzonych dotychczas w Polsce na ten temat, następnie odwołuje się do wyników wspomnianych już badań empirycznych przeprowadzonych w Płocku w 1981 r. W opinii młodzieży w społeczeństwie polskim niezbyt

⁴¹ *Z badań nad parafiami katolickimi w Polsce. Socjografia parafii* (1986), tamże 18(1990), z. 1, s. 285-296.

⁴² *Religijność – aktywność – obywatelskość. O społecznym potencjale organizacji religijnych w Polsce*, tamże 39(2010), s. 87-118.

⁴³ *Współzależność postaw zasadniczo-celowościowych i godnościowych (na przykładzie młodzieży uczącej się w Płocku)*, tamże 13(1985), z. 1, s. 107-141; *t e n ż e*, *Postawy zasadnicze i celowościowe a wartości uznawane przez młodzież (na przykładzie młodzieży uczącej się w Płocku)*, tamże 14(1986), z. 1, s. 125-158.

⁴⁴ *Współzależność postaw*, s. 113; *t e n ż e*, *Postawy zasadnicze i celowościowe*, s. 128.

⁴⁵ *Współzależność postaw*, s. 131.

⁴⁶ *Teraźniejszość i przyszłość: stosunki międzyludzkie w opinii młodzieży*, tamże 15(1987), z. 1, s. 95-124.

wiernie przestrzegane są zasady współżycia społecznego. Respondenci raczej negatywnie oceniają kwestię przestrzegania wspomnianych zasad w kontaktach między ludźmi, w życiu rodzinnym oraz na styku sfery prywatnej i publicznej. Do najczęściej wskazywanych negatywnych zjawisk należały: przywłaszczanie sobie państwowego mienia, wygłaszanie podczas zebrań opinii sprzecznych z tym, co się naprawdę myśli, niedotrzymywanie tajemnicy, niewłaściwe odnoszenie się ludzi do siebie nawzajem, brak lojalności w małżeństwie, nieżyczliwość w stosunku do ludzi⁴⁷.

Mariański podejmuje także zagadnienie wartości podstawowych w opinii współczesnej polskiej młodzieży⁴⁸. W tomie 25. z 1997 r. omawia wyniki badań, w których wzięło udział 1468 uczniów liceów ogólnokształcących, liceów zawodowych i techników z Gdańska, Tarnowa, Puław, Kraśnika, Dębina i Szprotawy zdających egzamin dojrzałości w 1994 r. Wartości podstawowe, których dotyczyło badanie, to: wolność, równość i sprawiedliwość⁴⁹. Autor podsumowuje: „Można by mówić jednak o pewnej tendencji, według której jednostka ludzka („ja”, „moja osoba”) staje się jakby centralną wartością, jej wolność, jej możliwość kierowania własnym losem, jej szczęście. W syndromie indywidualistycznym mieści się także preferowanie wolności przed równością, sprawiedliwości według zasług przed sprawiedliwością według potrzeb. Indywidualistyczna samorealizacja, nawet jeżeli jest już tendencją wiodącą, nie jest całkowicie wolna od wartości i norm moralnych. Znajduje się jakby pośrodku, między tradycją i ponowoczesnością”⁵⁰. Omawiany autor podejmował jeszcze na łamach „Roczników” m.in. tematykę postaw młodzieży wobec sensu życia⁵¹ i śmierci⁵² oraz przemian, jakie dokonały się w sferze systemu wartości w społeczeństwie zachodnioniemieckim⁵³.

Problematyką systemu wartości jako przedmiotu badań socjologii zajmował się na łamach „Roczników” Józef Styk. W t. 15. z 1987 r., zestawia badania nad systemem wartości z innymi sposobami badania życia społecznego. Omawia koncepcje wartości funkcjonujące na gruncie socjologii: F. Znanieckiego, S. Ossowskiego, Cz. Znamierowskiego, C. Klukhorna, T. Parsonsa,

⁴⁷ Tamże, s. 105.

⁴⁸ *Priorytety wartości podstawowych w świadomości polskich maturzystów*, tamże 25(1997), z. 1, s. 265-288.

⁴⁹ Tamże, s. 287.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ *Sens i bezsens życia w doświadczeniach młodzieży szkolnej*, tamże 27(1999), z. 1, s. 119-146.

⁵² *Postawy młodzieży wobec śmierci*, tamże 26(1998), z. 1, s. 63-86.

⁵³ *Niektóre przemiany systemu wartości społeczeństwa zachodnioniemieckiego*, tamże 26-27(1988-1989), z. 1, s. 215-257.

K. Grzegorzcyka, J. Szczepańskiego, B. Misztala⁵⁴. W artykule opublikowanym w 1993 r. zajmuje się z kolei miejscem, jakie w systemie wartości rodzin rolniczych zajmuje gospodarstwo domowe⁵⁵.

TEORIE SOCJOLOGICZNE

Na przełomie lat 70. i 80. wybrane kierunki socjologiczne przedstawiał czytelnikom „Roczników” Piotr Skeris. W t. 5. z 1977 r., opierając się na teorii porównań społecznych L. Festingera i teorii względnego upośledzenia R. Mertona, omawia kwestię wpływu środowiska społecznego na proces postrzegania przez jednostkę siebie samej i otoczenia⁵⁶. Trzy lata później nawiązuje do teorii konfliktu Ralfa Dahrendorfa. Niemiecki socjolog, pisząc o współczesnym społeczeństwie przemysłowym, próbował łączyć wywodzącą się z marksizmu koncepcję socjologicznej analizy konfliktów społecznych z pochodzącym od Webera modelem analizy władzy w ustrukturyzowanym hierarchicznie aparacie władzy. Dahrendorf twierdzi, że obecnie konflikty o podłożu ekonomicznym zastępowane są przez sprzeczności w dziedzinie stosunków władzy⁵⁷. W t. 9. Skeris, nawiązując do interakcjonizmu symbolicznego, omawia poglądy głównych przedstawicieli tego kierunku na zagadnienia świadomości i działania⁵⁸. W 1982 r. publikuje w „Rocznikach” artykuł nt. wpływu koncepcji Maxa Webera na współczesną socjologię. Podejmuje w nim refleksję nad znaczeniem weberowskiego pojęcia racjonalności dla dwu nurtów socjologii: strukturalno-funkcjonalnego i socjologii interpretatywnej⁵⁹.

Do symbolicznego interakcjonizmu nawiązywała też dość często w swoich artykułach Elżbieta Hałas. W t. 13. z 1985 r. uzasadnia tezę, że Floriana Znanieckiego należy uważać za jednego z prekursorów tego kierunku głównie dlatego, iż Znaniecki „ujmował znaczenia społeczne jako interpretowane i – od-

⁵⁴ J. Styk, *System wartości a pokrewne kategorie badania życia społecznego*, tamże 15(1987), z. 1, s. 125-142.

⁵⁵ Tenże, *Gospodarstwo domowe w systemie wartości rodzin chłopskich*, tamże 21(1993), z. 1, s. 155-166.

⁵⁶ P. Skeris, *Teoria grup odniesienia porównawczego*, tamże 5(1977), s. 87-103.

⁵⁷ Tenże, *Dahrendorfa teoria konfliktu w społeczeństwie industrialnym*, tamże 8(1980), s. 125-140.

⁵⁸ *Świadomość i działanie w nurcie interakcjonizmu symbolicznego*, tamże 9(1981), s. 141-159.

⁵⁹ Tenże, *Od racjonalności do racjonalizacji: Max Weber a socjologia dzisiaj*, tamże 10(1982), s. 247-269.

powiednio – interakcje jako konstruowane przez ich uczestników”⁶⁰. Dwa lata później Hałas podejmuje próbę spojrzenia na zagadnienie nierówności społecznych w świetle symbolicznego interakcjonizmu. Przedstawia problem możliwości analizy społecznych reakcji na nierówności w perspektywie omawianego kierunku. Rozpatruje propozycje symbolicznych interakcjonistów, aby wypracować tzw. *quasi*-teorie odnoszące się do problemów niedoświadczanych bezpośrednio przez jednostki, a znanych im tylko z przekazu innych osób lub z mediów – jako przykłady podaje tu teorie: zewnętrznej agitacji i antyspołecznej konspiracji⁶¹. W innym artykule Hałas omawia sposoby rozumienia człowieka obecne w pismach symbolicznych interakcjonistów⁶². Posługują się oni potrójnym jego obrazem jako człowieka wchodzącego we wzajemne interakcje (*homo reciprocus*), posługującego się znakami symbolicznymi (*homo symbolicus*) i skutecznie manipulującego obiektami w środowisku (*homo faber*). Autorka zwraca jednak uwagę na istotne ograniczenie tej koncepcji (symboliczny interakcjonizm nie uwzględnia wymiaru wartości w komunikacji i interakcji) i postuluje jej uzupełnienie o obraz *homo aestimans* (człowiek wartościujący). Dobrym punktem wyjścia do dalszej dyskusji na ten temat jest – jej zdaniem – koncepcja wartości Floriana Znanieckiego⁶³.

Do poglądów Znanieckiego Hałas nawiązuje także w t. 22-23. z 1994-1995 r., w którym publikuje artykuł nt. jego kulturalistycznej socjologii⁶⁴. Atrakcyjności koncepcji Znanieckiego upatruje w jego filozofii kulturalizmu. Według Znanieckiego właściwy przedmiot socjologii stanowią systemy wartości społecznych i działań społecznych. „Najbardziej interesującym wkładem Znanieckiego jest szczegółowa konceptualizacja specjalnej klasy zjawisk społecznych w terminach aksjologicznych”⁶⁵. Zdaniem Znanieckiego przedmiotem socjologii są „zjawiska nabywającego kulturowego charakteru w ludzkich doświadczeniach i działaniach. Są to «czyjeś zjawiska» albo – jak Znaniecki trafnie to ujmuje – zjawiska ze «współczynnikiem humanistycznym» [...] Wartość społeczna jest to jednostka lub grupa uprzedmiotowiona przez inną jednostkę lub grupę. Nie jest to konkretna osoba ani konkretna zbiorowość, lecz osoba

⁶⁰ E. Hałas, *Florian Znaniecki – zapoznany prekursor symbolicznego interakcjonizmu*, tamże 13(1985), z. 1, s. 103.

⁶¹ *Problemy nierówności społecznych w perspektywie symbolicznego interakcjonizmu*, tamże 15(1987), z. 1, s. 143-152.

⁶² *Koncepcje człowieka w symbolicznym interakcjonizmie*, tamże 21(1993), z. 1, s. 215-228.

⁶³ Tamże, s. 228.

⁶⁴ *Wartości społeczne jako przedmiot kulturalistycznej socjologii Floriana Znanieckiego*, tamże 22-23(1994-1995), z. 1, s. 241-257.

⁶⁵ Tamże, s. 257.

lub grupa tylko taka, jaka jest wzięta pod uwagę w doświadczeniu i działaniu partnera. Jej treść, znaczenie i wartość aksjologiczna są określone przez działania, których jest obiektem”⁶⁶. Hałas opublikowała jeszcze w „Rocznikach” artykuły dotyczące m.in. koncepcji symbolu u Pierre’a Bourdieu⁶⁷ oraz temporalności u Roberta M. MacIvera⁶⁸.

Stanisław Cieśła opublikował na łamach „Roczników” kilka artykułów przybliżających poglądy Georga Simmla. W t. 21. z 1993 r. podejmuje tematykę poznania, która była podstawowym obszarem zainteresowań naukowych Simmla. Następnie omawia zagadnienie genezy poznania, a także dwa zasadnicze rysy analizy genezy poznania u Simmla, tj. pragmatyzm i ewolucjonizm⁶⁹. Całościowej prezentacji twórczości Simmla w zarysie dokonuje w t. 28-29. z 2000-2001 r. Przedstawia w nim trzy zasadnicze fazy jego rozwoju intelektualnego oraz miejsce, jakie w jego twórczości zajmuje socjologia⁷⁰. Do socjologii Simmla powraca jeszcze Cieśła w roku następnym w artykule poświęconym jej filozoficznym podstawom⁷¹. W tym też roku publikuje również tekst prezentujący życiorys i poglądy innego niemieckiego socjologa Ulricha Becka⁷².

W t. 26. Mariusz Zemło przedstawia koncepcję socjologii wiedzy w ujęciu Alfreda Schutza. Omawia zagadnienia związane ze społecznym zróżnicowaniem wiedzy, tj. jednostkowy zasób wiedzy, społeczne zróżnicowanie wiedzy, źródła wiedzy, społeczny zasób wiedzy⁷³. Ten sam autor w 2003 r. zamieszcza artykuł nt. świadomości potocznej w pismach Petera Bergera i Thomasa Luckmanna. Podejmuje próbę przedstawienia i usystematyzowania ważniejszych wypowiedzi omawianych autorów nt. świadomości potocznej. Polemizuje ponadto z poglądami Bergera nt. stylu myślenia⁷⁴. W t. 27. Piotr

⁶⁶ Tamże, s. 254.

⁶⁷ E. Hałas, *Działanie symbolu. Uwagi o koncepcji Pierre’a Bourdieu*, tamże 26(1998), z. 1, s. 25-33.

⁶⁸ E. Hałas, *Temporalność i rozumienie zjawisk społecznych. Koncepcja Roberta M. MacIvera*, tamże 27(1999), z. 1, s. 87-100.

⁶⁹ Zob. S. Cieśła, *Poznanie – działanie – świat idei. U podstaw socjologii Georga Simmla*, tamże 21(1993), z. 1, s. 229-249.

⁷⁰ „Wanderer zwischen den Disziplinen“. *O twórczości Georga Simmla*, tamże 28-29(2000-2001), z. 1, s. 69-96.

⁷¹ *Socjologiczne a priori w ujęciu Georga Simmla*, tamże 30(2002), z. 1, s. 47-70.

⁷² *Ulrich Beck – socjolog społeczeństwa globalnego*, tamże 30(2002), z. 1, s. 147-150.

⁷³ *Zróżnicowanie wiedzy w społecznej przestrzeni w ujęciu Alfreda Schutza*, tamże 26(1998), z. 1, s. 35-60.

⁷⁴ *Świadomość potoczna w ujęciu Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna*, tamże 31(2003), z. 1, s. 21-46.

Pawliszak zestawia poglądy Daniela Bella krytyczne zarówno wobec modernizmu, jak i postmodernizmu z postulatami socjologii postmodernistycznej, co ułatwia pogłębioną analizę postmodernizmu⁷⁵. W t. 32. z 2004 r. Maciej Milewski podejmuje problematykę ryzyka w ujęciu współczesnych socjologów. Omawia różne znaczenia kategorii „ryzyko” i „społeczeństwo ryzyka” (Beck, Giddens) oraz zagadnienie roli jednostki w społeczeństwie ryzyka⁷⁶.

Rok później Jan Turowski dokonuje analizy i konfrontacji dwóch koncepcji socjologicznych, dotyczących podmiotowości w życiu społecznym: teorii strukturalizacji Anthony’ego Giddensa i teorii konstruktywizmu strukturalnego Pierre’a Bourdieu⁷⁷. W tym samym tomie Stanisław Lis omawia także główne założenia krytyki teorii sprawiedliwości Johna Rawlsa, jakiej dokonał Otfried Hoffe⁷⁸. Z kolei wspomniany Jan Turowski w t. 2. z 1958 r. przedstawia podstawowe założenia poglądów społecznych Ludwika Królikowskiego⁷⁹, natomiast w t. 30. z 2002 r. zajmuje się myślicielami będącymi u podstaw polskiej socjologii wsi (Franciszek Bujak, Stefan Czarnowski, Jan Stanisław Bystron, Ludwik Krzywicki, Florian Znaniecki, Józef Chałasiński, Władysław Grabski)⁸⁰.

Ponadto na łamach „Roczników” Justyna Szulich-Kałuża przedstawia podstawy socjologii wizualnej. Omawia rys historyczny tego nurtu badawczego, jego definicje, różne dostępne środki techniczne, za pomocą których możemy rejestrować wiedzę społeczną (fotografia, film i in.) oraz techniki badawcze stosowane w socjologii wizualnej⁸¹. Z kolei Maciej Hułas przedstawia socjologię publiczną w ujęciu Michaela Burawoya⁸². Krzysztof Sztalt zapoznaje czytelników w myślą społeczną Pawła Rybickiego⁸³, zaś

⁷⁵ *Dekonstrukcja i perspektywa wielkiego powrotu. Postmodernizm a krytyczna analiza kapitalizmu w ujęciu Daniela Bella*, tamże 27(1999), z. 1, s. 101-118.

⁷⁶ *Problematyka ryzyka w teorii socjologicznej*, tamże 32(2004), z. 1, s. 85-97.

⁷⁷ Zob. J. Turowski, *A. Giddensa teoria strukturalizacji a teoria konstruktywizmu strukturalnego P. Bourdieu*, tamże 33(2005), z. 1, s. 37-59.

⁷⁸ Zob. S. Lis, *Otfrieda Hoffego krytyka Rawlsa teorii sprawiedliwości*, tamże 33(2005), z. 1, s. 61-84.

⁷⁹ J. Turowski, *Geneza, treść i ocena zasad myśli społecznej Ludwika Królikowskiego (1799-1878)*, tamże 2(1958), s. 135-172.

⁸⁰ *Fundatorzy wiedzy socjologicznej o polskiej wsi*, tamże 30(2002), z. 1, s. 25-46.

⁸¹ *Teoretyczne i metodologiczne podstawy socjologii wizualnej*, tamże 34(2006), z. 1, s. 107-117.

⁸² Zob. M. Hułas, *„Public sociology” jako nowa subdyscyplina naukowa w ujęciu Michaela Burawoya*, tamże 39(2011), s. 29-67.

⁸³ Zob. K. Sztalt, *O potrzebie refleksji ontologicznej – teoria społeczna Pawła Rybickiego*, tamże 39(2011), s. 89-101.

Marek Jeżowski przybliży socjologię Luigiego Sturzo⁸⁴. Ponadto na łamach „Roczników” prezentowane były znaczące postacie z dziejów polskiej myśli społecznej, takie jak: ks. Ignacy Kłopotowski⁸⁵, ks. Stanisław Stojalowski⁸⁶ i ks. Aleksander Wóycicki⁸⁷.

SOCJOLOGIA RODZINY

Na łamach „Roczników” obecna jest także problematyka socjologii rodziny. W t. 4. z 1976 r. znajdujemy obszerny dział: *Z zagadnień socjologii rodziny*. Franciszek Adamski omawia w swoim artykule kierunki przemian modeli życia małżeńsko-rodzinnego w tzw. przekroju międzygeneracyjnym. Zestawia ze sobą poglądy osób dorosłych żyjących w małżeństwie i młodości. Odwołuje się do wyników badań socjologicznych⁸⁸. Władysław Piwowarski analizuje skutki procesu sekularyzacji w odniesieniu do rodziny i Kościoła oraz religijną funkcję rodziny (w zakresie wdrażania do religijności) w społeczeństwie industrialnym⁸⁹. Barbara Łobodzińska pisze nt. zmieniającej się roli mężczyzny – ojca w rodzinie w sytuacji zachodzących przemian w rozumieniu roli kobiety w kontekście jej aktywności zawodowej⁹⁰. Z kolei Leon Dyczewski analizuje, w jakim stopniu współczesna rodzina pełni funkcje przekaznika orientacji światopoglądowej dla młodych pokoleń, w jakim stopniu trzy pokolenia współczesnej rodziny miejskiej są zgodne w przyjmowaniu tej samej orientacji światopoglądowej⁹¹. Piotr Kryczka omawia różne typy środowisk rodzinnych sprzyjających wkraczaniu nieletnich na drogę przestępczą. Analizuje ponadto rozmaite negatywne czynniki wy-

⁸⁴ Zob. M. Jeżowski, *Syntetyzm socjologiczny Luigiego Sturzo*, tamże 39(2011), s. 103-118.

⁸⁵ Zob. J. Styk, *Działalność i myśl społeczna ks. Ignacego Kłopotowskiego (1866-1931)*, tamże 11(1983), z. 1, s. 249-262.

⁸⁶ Zob. J. Piłulski, *Refleksje nad narodowym i politycznym dojrzewaniem chłopów w 140 rocznicę urodzin bojownika i obrońcy praw ludu ks. Stanisława Stojalowskiego (1845-1911)*, tamże 13(1985), z. 1, s. 239-259.

⁸⁷ Zob. A. Szkoła, *Ks. Aleksander Wóycicki jako prekursor socjologii pracy i przemysłu*, tamże 34(2006), z. 1, 205-216.

⁸⁸ *Koncepcje modelowe małżeństwa i rodziny w ujęciu międzypokoleniowym*, tamże 4(1976), s. 77-91.

⁸⁹ *Proces sekularyzacji rodziny jako instytucji społeczno-religijnej*, tamże 4(1976), s. 93-123.

⁹⁰ *Spółeczna rola męża-ojca w sytuacji dążeń emancypacyjnych kobiety, żony-matki*, tamże 4(1976), s. 125-150.

⁹¹ *Orientacja światopoglądowa jako czynnik spójności więzi w rodzinie trzypokoleniowej*, tamże 4(1976), s. 151-171.

stępujące w rodzinach, które temu sprzyjają. Odwołuje się do wyników badań socjologicznych⁹².

Problem kształtowania się u mężczyzn postaw ojcowskich w zależności od wieku podejmują z kolei Teresa Kukołowicz i Maria Kołacka. Nawiązują do wyników badań socjologicznych⁹³. Maria Trawińska analizuje na podstawie badań znaczenia, jakie współcześni młodzi ludzie przypisują wybranym wartościom, powiązanych z życiem rodzinnym oraz terminom związanym z rodziną⁹⁴. Łucja Badeńska z kolei prezentuje ówczesny stan badań nad rodziną w polskiej socjologii. Omawia zmiany postaw wobec trwałości małżeństwa, liczby dzieci, przemiany funkcji spełnianych przez rodzinę oraz zmiany ról małżeńsko-rodzinnych⁹⁵. W t. 5. z 1977 r. Franciszek Adamski przedstawia poglądy kandydatów do małżeństwa na różne aspekty życia małżeńskiego. Artykuł jest oparty na ogólnopolskich badaniach empirycznych⁹⁶.

Problematyka socjologii rodziny jest obecna na łamach „Roczników” także w późniejszych latach. Powraca do niej m.in. Elżbieta Hałas w 1996 r., przedstawiając miłość i małżeństwo jako tematy socjologiczne w ujęciu znanych przedstawicieli tej dyscypliny: Spencera, Webera, Znanieckiego, Parsonsa, Luhmanna i Bourdieu⁹⁷. Z kolei wyniki swoich badań nt. małżeństwa i rodziny przedstawia Dorota Gizicka⁹⁸. Najpierw dokonuje przeglądu wcześniejszych badań socjologicznych na ten temat, następnie przechodzi do omówienia własnych badań przeprowadzonych na przełomie lat 2003/2004. Przebadani zostali uczniowie dwu lubelskich liceów znajdujących się w czołówce rankingów pod względem nauczania. Badania zostały przeprowadzone metodą ankiety audytoryjnej. Wśród badanych przeważały dziewczęta⁹⁹. Wyniki badań świadczą o tym, że mimo przemian systemu wartości młodzieży nadal duże miejsce zajmuje w nim rodzina. Dzieje się tak, mimo że młodzież dostrzega istnienie alternatywy w postaci związków nieformalnych. Poglądy młodych Polaków są nadal silnie powiązane z tradycją. Dzisiejsza młodzież wkroczyła

⁹² *Środowisko rodzinne nieletnich przestępców*, tamże 4(1976), s. 173-192.

⁹³ *Postawy ojcowskie w zależności od wieku*, tamże 4(1976), s. 193-207.

⁹⁴ *Analiza wskaźników definicyjnych niektórych terminów dotyczących małżeństwa i rodziny*, tamże 4(1976), s. 237-277.

⁹⁵ *Charakterystyka polskich badań nad rodziną – socjologiczna wiedza o współczesnej rodzinie polskiej*, tamże 4(1976), s. 279-296.

⁹⁶ *Model małżeństwa i rodziny w świadomości nupturientów*, tamże 5(1977), s. 131-243.

⁹⁷ Zob. E. Hałas, *Małżeństwo a kulturowe modele miłości*, tamże 24(1996), z. 1, s. 189-197.

⁹⁸ *Małżeństwo i rodzina w hierarchii wartości życiowych młodzieży*, tamże 33(2005), z. 1, s. 185-201.

⁹⁹ Tamże, s. 192.

w fazę indywidualizmu, kierując się bardziej ku wartościom skoncentrowanym na jednostce. Nie kłóci się to jednak z chęcią założenia rodziny i posiadania dzieci¹⁰⁰.

W innym artykule Gizicka podejmuje problem opinii młodzieży nt. kohabitacji, nawiązując do wspomnianych powyżej badań prowadzonych wśród lubelskich licealistów¹⁰¹. W podsumowaniu stwierdza: „Choć młodzi ludzie oceniając kohabitację jako zjawisko, wyrażają często o niej opinie negatywne, to jej nie wykluczają, a znaczna część badanych wręcz planuje funkcjonowanie w związku kohabitacyjnym przez jakiś okres swojego życia. Należy jednak podkreślić, iż najbardziej rozpowszechnioną formą związków nieformalnych jest kohabitacja przedmałżeńska, czyli poprzedzająca zawarcie formalnego związku małżeńskiego. Nieliczni respondenci wyrażają chęć pozostawiania w długotrwałych związkach nieformalnych”¹⁰². Leon Dyczewski w t. 2(39). z 2010 r. podejmuje problem przemian w rodzinie i systemie pokrewieństwa oraz form wzajemnej pomocy w ramach tych instytucji. Zajmuje się również polityką prorodzinną państwa¹⁰³. Z kolei Beata Szluz w roku następnym przybliży od strony socjologicznej problem bezdomności rodzin¹⁰⁴.

SOCJOLOGIA MIASTA

W t. 3. z 1975 r. Franciszek Adamski omawia zagadnienia industrializacji i urbanizacji w Polsce po II wojnie światowej oraz przedstawia historię i strukturę społeczną Nowej Huty¹⁰⁵. W tym samym tomie Jerzy Ozdowski omawia różne aspekty procesów urbanizacji w Polsce po 1945 r.¹⁰⁶ Kilka artykułów z zakresu socjologii miasta opublikował w „Rocznikach” Stanisław Cieśla. W t. 7. z 1979 r. zajmuje się pojęciem *sąsiedztwo*. Omawia jego podstawowe funkcje i rodzaje oraz przemiany we współczesnych miastach¹⁰⁷. Kilka lat później publikuje artykuły nt. starych dzielnic mieszkaniowych. W tekście zamieszczonym w 1983 r. dokonuje charakterystyki starych dzielnic

¹⁰⁰ Tamże, s. 199.

¹⁰¹ *Kohabitacja jako alternatywna forma życia rodzinnego*, tamże 36(2008), z. 1, s. 197-216.

¹⁰² Tamże, s. 214.

¹⁰³ *Zmiany w systemie pokrewieństwa i w rodzinie oraz formy pomocy wzajemnej i pomocy państwa*, tamże 2(39)(2010), s. 119-155.

¹⁰⁴ *Bezdomność rodzin – socjologiczny szkic problemu*, tamże 3(39)(2011), s. 139-157.

¹⁰⁵ *Nowa Huta na tle ogólnych procesów urbanizacyjnych*, tamże 3(1975), s. 223-237.

¹⁰⁶ *Społeczne aspekty urbanizacji w Polsce*, tamże 3(1975), s. 211-221.

¹⁰⁷ *Sąsiedztwo w mieście. Pojęcie, typologia i znaczenie*, tamże 7(1979), s. 105-113.

jako środowiska mieszkalnego dla zamieszkujących je ludzi i jako środowiska społecznego (wiek, wykształcenie ludzi tam mieszkających, poziom zamożności, więzi międzyludzkie). Postuluje dokonywanie rewitalizacji starych dzielnic w taki sposób, który uwzględniałby nie tylko aspekty techniczne zmian w środowisku mieszkaniowym, lecz także aspekty społeczne¹⁰⁸. W artykule opublikowanym cztery lata później Cieśla dokonuje przeglądu zagadnienia starych dzielnic z perspektywy socjologicznej. Odwołuje się do literatury niemieckiej. Dokonuje charakterystyki starych dzielnic mieszkaniowych. Omawia zagadnienie renowacji tych dzielnic oraz skutki społeczne tego procesu¹⁰⁹. W t. 2(39). z 2010 r. Piotr Eberhardt publikuje artykuł poświęcony dużym światowym aglomeracjom, ich dynamicznemu rozwojowi i konsekwencjom, jakie niosą ze sobą procesy megarurbanizacyjne¹¹⁰. W „Rocznikach” znajdziemy również tekst Bohdana Jałowickiego poświęcony różnym sposobom rozumienia pojęcia przestrzeni społecznej¹¹¹.

MEDIA

Problematyka badań nad środkami masowego przekazu pojawiała się na łamach „Roczników” od początku lat osiemdziesiątych minionego wieku. W t. 8. z 1980 r. Jan Chrapek opublikował artykuł poświęcony wpływowi religijności na odbiór treści programów telewizyjnych przez młodzież. Jest on częścią jego rozprawy doktorskiej (*Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*, Lublin 1979). Przedstawia w nim wyniki badań uczniów liceum i technikum nt. recepcji przez nich programów telewizyjnych. W świetle wyników badań formułuje wniosek, że religijność nie ma wpływu na częstotliwość oglądania telewizji, ale różnicuje podejście do programów o określonej tematyce (obyczajowej, społeczno-politycznej)¹¹².

Spośród innych artykułów poświęconych badaniom nad środkami masowego przekazu warto wspomnieć opracowanie Leona Dyczewskiego poświęcone wpływowi telewizji na życie rodzinne. Autor analizuje wpływ telewizji na kontakty rodzinne, rozpatruje ją jako środek służący edukacji i socja-

¹⁰⁸ *Stare dzielnice mieszkaniowe. Środowisko mieszkalne i społeczne*, tamże 11(1983), z. 1, s. 185-197.

¹⁰⁹ *Socjologia wobec problemu starych dzielnic mieszkaniowych*, tamże 15(1987), z. 1, s. 173-187.

¹¹⁰ *Procesy megarurbanizacyjne w świecie*, tamże 2(39)(2010), s. 17-37.

¹¹¹ *Społeczny charakter przestrzeni*, tamże 21(1993), z. 1, s. 27-38.

¹¹² *Religijność a recepcja programów telewizyjnych przez młodzież*, tamże 8(1980), s. 167-191.

lizacji rodzinnej. Omawia wpływ telewizji na wychowanie dzieci i tożsamość rodzinną. Nakreśla proponowane kierunki rozwiązań mające na celu osłabienie negatywnych skutków oddziaływania telewizji na rodzinę¹¹³. Z kolei Anna Sugier-Szerega prezentuje zagadnienie komunikacji w skali globalnej w dobie rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Omawia pojęcie komunikacji globalnej, rozwój nowych mediów, modele komunikowania (alokucja, konwersacja, konsultacja, rejestracja) oraz rozwój społeczeństwa informacyjnego¹¹⁴. Oleg Gorbaniuk i Karolina Stołeczka prezentują wyniki badań nt. odbioru reklam o treści kontrowersyjnej przez studentów¹¹⁵. Pod pojęciem reklamy kontrowersyjnej autorzy rozumieją reklamę, która stosuje szokujący kontekst w celu przyciągnięcia uwagi odbiorcy¹¹⁶. W badaniu przeprowadzonym w kwietniu 2007 r. wzięło udział po 30 studentów z Polski, Wielkiej Brytanii i Niemiec. Reklamy kontrowersyjne okazały się najbardziej akceptowane przez Brytyjczyków¹¹⁷. Ponadto Wioletta Smyl przedstawia zagadnienie edukacji medialnej w rodzinie¹¹⁸, zaś Aneta Duda omawia zarzuty najczęściej podnoszone w krytyce reklamy¹¹⁹.

PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI

Problematykę tożsamości podejmuje m.in. Elżbieta Hałas. W t. 25 z 1997 r. umieszcza ją w kontekście konfliktów międzygrupowych¹²⁰. Wychodząc od określenia kultury przez I. Wallersteina, że jest ona zespołem cech wspólnych dla danej grupy i odróżniających ją od innych grup¹²¹, analizuje wpływ różnic kulturowych na powstawanie konfliktów międzygrupowych, przedstawia także cztery fazy wrogości między grupami. Od strony badawczej problemem tożsamości zajmował się m.in. Oleg Gorbaniuk. W t. 26. z 1998 r. opu-

¹¹³ *Telewizja a rodzina: pomiędzy zagrożeniem a szansą*, tamże 28-29(2001-2002), z. 1, s. 129-147.

¹¹⁴ *Komunikacja globalna – pojęcie, źródła, funkcjonowanie*, tamże 34(2006), z. 1, s. 81-106.

¹¹⁵ *Postawy młodzieży z Polski, Niemiec i Wielkiej Brytanii wobec reklam kontrowersyjnych*, tamże 1(37)/2009, z. 1, s. 195-212.

¹¹⁶ Tamże, s. 195.

¹¹⁷ Tamże, s. 206.

¹¹⁸ *Rodzinna edukacja telewizyjna*, tamże 3(39)(2011), s. 159-175.

¹¹⁹ *Kontrowersje wokół reklamy. Próba podsumowania społecznej krytyki tego zjawiska*, tamże 3(39)(2011), s. 177-193.

¹²⁰ *Tożsamość i różnice kulturowe a problem konfliktów międzygrupowych*, tamże 25(1997), z. 1, s. 213-222.

¹²¹ Tamże, s. 213.

blikował on artykuł nt. czynników składających się na samoidentyfikację narodową u młodzieży polskiego pochodzenia z krajów b. ZSRR, studiującej w Polsce. Badaniami objęto 126 osób, co stanowiło ok. 70% wszystkich studentów polskiego pochodzenia z b. ZSRR, którzy studiowali w maju 1997 r. na KUL, UMCS i Akademii Medycznej w Lublinie. Badania przeprowadzono tylko wśród osób mieszkających w akademikach. Miały one formę ankiety zawierającej 88 pytań dotyczących więzi badanych studentów z własną grupą narodowościową oraz problemów doświadczanych przez nich podczas pobytów w Polsce¹²². Podobną problematyką zajmuje się Gorbaniuk także w artykule opublikowanym w t. 28-29. z 2000-2001 r. wraz z Julią Gorbaniuk i Romanem Dzwonkowskim¹²³. Autorzy omawiają w nim wyniki badań przeprowadzonych w latach 1997-1998 przez Katedrę Socjologii Grup Etnicznych KUL. Wzięło w nich udział 802 studentów studiów licencjackich, magisterskich, doktoranckich i podyplomowych oraz absolwentów szkół wyższych z krajów b. ZSRR. Zastosowano metodę kwestionariusza ankietowego. Pytania dotyczyły problemów związanych z samoidentyfikacją narodową, relacji z własną grupą narodową, przejawów związków z polskością osób badanych i ich najbliższych, stosunku do Polski i kraju pochodzenia oraz problemów doświadczanych przez nich podczas studiów w Polsce¹²⁴.

Refleksję nt. tożsamości podejmował także Robert Szwed. Swój artykuł zamieszczony we wspomnianym powyżej t. 28-29. poświęca socjologicznemu spojrzeniu na problem „obcości”, którą rozpatruje jako cechę absolutną i cechę kontekstową¹²⁵. Autor zauważa, że „socjologiczna perspektywa analizy „obcości” wskazuje na dwojaki podstawy tego podziału. Z jednej strony wskazuje na naturalne konsekwencje społecznej organizacji – że nieuchronnie jesteśmy członkami jednych grup i pozostajemy na zewnątrz innych, określanych często jako «grupy obce» [...] Z drugiej strony, perspektywa socjologiczna wskazuje istotne ograniczenia możliwości uogólnienia przypisywanych «etykiet» jako konsekwencji procesu kategoryzacji całych klas osób ze względu na dostrzegany brak homogeniczności wyodrębnianych w ten sposób całości społecznych. Ta perspektywa nieuchronnie «skazuje» nas za każdym razem na analizę kontekstu, w jakim dokonujemy kategoryzacji społecz-

¹²² Czynniki konstytuujące się samookreślenie się narodowe w opinii młodzieży polskiego pochodzenia z b. ZSRR studiującej w Polsce, tamże 26(1998), z. 1, s. 97-109.

¹²³ Samoidentyfikacja narodowa młodzieży polskiego pochodzenia ze Wschodu na studiach w Polsce, tamże 28-29(2000-2001), z. 1, s. 199-217.

¹²⁴ Tamże, s. 201.

¹²⁵ „Obcy” w perspektywie socjologicznej, tamże 28-29(2000-2001), z. 1, s. 219-239.

nych”¹²⁶. W następnym tomie Robert Szwed opublikował także artykuł poświęcony stereotypom dotyczącym Białorusinów i Ukraińców¹²⁷.

STYLE ŻYCIA

Problematykę stylów życia podejmował m.in. Leon D y c z e w s k i. W 1982 r. opublikował artykuł nt. zmian stylów życia obecnych w społeczeństwie polskim od okresu międzywojennego do przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Autor dokonuje charakterystyki stylów życia ukształtowanych w dawnej strukturze społecznej Polski i nadal w niej obecnych. Opisuje nowe elementy w istniejących od dawna stylach życia. Przedstawia również elementy tworzącego się stylu życia społeczeństwa masowego¹²⁸. Dwa lata później Dyczewski publikuje tekst nt. wzorców osobowych propagowanych oficjalnie w Polsce w czasach realnego socjalizmu. Omawia różne warianty socjalistycznego wzorca osobowego, jaki był obecny w propagandzie PRL w zależności od czasu oraz jego recepcję przez młodzież. Stwierdza, że wzorzec ten nie przyjął się w kolejnych młodych pokoleniach Polaków. Analizuje przyczyny tego stanu rzeczy. Zwraca uwagę na kształtujący się pluralizm w zakresie wzorców osobowych wśród współczesnej młodzieży. W tekście są zaznaczone liczne ślady ingerencji cenzury¹²⁹.

Tematyka stylów życia powraca na łamach „Roczników” m.in. w artykule Grzegorza A d a m c z y k a nt. stylów życia społeczeństwa polskiego¹³⁰. Autor dokonuje przeglądu literatury nt. problematyki stylów życia w socjologii. Następnie omawia pięć stylów życia współczesnego społeczeństwa polskiego wyróżnionych na podstawie badań Instytutu Badania Opinii GfK Polonia przeprowadzonych na ogólnopolskiej próbie 1000 osób w wieku 15 lat i więcej. Są to następujące style życia: „zdobywcy”, „pionierzy”, „elita”, „tradycjonałści”, „nieprzystosowani”¹³¹.

¹²⁶ Tamże, s. 235.

¹²⁷ *Tożsamość społeczno-kulturowa a stereotypy obcych etnicznych*, tamże 30(2002), z. 1, s. 111-146.

¹²⁸ *Kontynuacja i zmiana w stylach życia polskiego społeczeństwa*, tamże 10(1982), s. 231-246.

¹²⁹ *Problem unifikacji wzorów osobowych w polskim społeczeństwie po drugiej wojnie światowej*, tamże 12(1984), z. 1, s. 223-235.

¹³⁰ *Style życia Polaków. Próba socjologicznej typologii*, tamże 33(2005), z. 1, s. 165-183.

¹³¹ Tamże, s. 170-179.

INNE

Wśród pozostałych tematów obecnych w „Rocznikach” warto zwrócić uwagę na teksty poświęcone problematyce antropologii. Podejmował je zwykle Adam Szafrąński. W t. 24. z 1996 r. omawia badania nad pojmowaniem *sacrum* przez plemiona afrykańskie, odwołując się zwłaszcza do prac Henryka Zimonia¹³². W innych swoich artykułach Szafrąński zajmuje się granicami kultury symbolicznej (konsensus co do podstawowych wartości, tj. życie, dobro, zło)¹³³, rytuałami pogrzebowymi tzw. społeczeństw tradycyjnych (wspólnie z Grzegorzem Wińskim)¹³⁴, różnymi koncepcjami antropologii religii¹³⁵ oraz koncepcją religii jako systemu symboli w ujęciu Clifforda Geertza¹³⁶.

W „Rocznikach” pojawiają się także teksty dotyczące obrazu danego narodu, jakie wyłaniają się z badań socjologicznych. Przykładem jest tekst Justyny Szulich-Kałuży z 2004 r. przybliżający sposób prezentowania na łamach niemieckiego tygodnika „Der Spiegel” problematyki społecznej wybranych krajów sąsiadujących z Niemcami, tj. Polski, Francji, Czech i Słowacji. Autorka poddaje analizie numery tygodnika z lat 1989-1997¹³⁷. Z kolei w 2010 r. ukazuje się artykuł Olega Gorbaniuka, Wiktora Razmusa i Doroty Lewickiej nt. skojarzeń wśród Polaków z Rosją, Ukrainą i Białorusią na tle skojarzeń z innymi krajami¹³⁸.

Na łamach „Roczników” obecna jest także m. in. problematyka socjologii medycyny¹³⁹, badań nad emigracją¹⁴⁰, demografii¹⁴¹, socjologii nauki¹⁴²,

¹³² Zob. A. Szafrąński, *Problem sacrum w badaniach afrykanistycznych*, tamże 24(1996), z. 1, s. 199-208.

¹³³ *Granice kultury symbolicznej. Perspektywa antropologiczna*, tamże 25(1997), z. 1, s. 223-236.

¹³⁴ *Obrzędy pogrzebowe jako rytuały przejścia*, tamże 26(1998), z. 1, s. 87-96.

¹³⁵ *W poszukiwaniu paradygmatu antropologii religii*, tamże 31(2003), z. 1, s. 119-137.

¹³⁶ Zob. A. Szafrąński, *Geertz a antropologiczne dyskusje wokół religii*, tamże 34(2006), z. 1, s. 5-17.

¹³⁷ *Wybrani sąsiedzi Niemiec w ocenie publicystów magazynu „Der Spiegel” w latach 1989 – 1997*, tamże 32(2004), z. 1, s. 159-172.

¹³⁸ *Wizerunek Białorusi, Rosji i Ukrainy wśród Polaków: analiza wolnych skojarzeń*, tamże 2(38)(2010), s. 181-206.

¹³⁹ Zob. M. Skrzypek, *Socjologia zdrowia, choroby i medycyny w Polsce w pierwszej dekadzie XXI stulecia*, tamże 36(2008), z. 1, s. 260-271.

¹⁴⁰ Zob. J. Plewko, *Warunki integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym w wybranych krajach Unii Europejskiej*, tamże 2(38)(2010), s. 157-180.

¹⁴¹ Zob. P. Eberhardt, *Problematyka demograficzna Polski*, tamże 35(2007), z. 1, s. 25-42.

samorządu terytorialnego¹⁴³, edukacji¹⁴⁴, metod badań socjologicznych¹⁴⁵, problemów społecznych¹⁴⁶.

„Roczniki Nauk Społecznych” prezentują szerokie spektrum problematyki socjologicznej. Najczęściej spotykaną subdyscypliną socjologiczną jest w nich socjologia religii. Liczne są również opracowania z dziedziny socjologii moralności, socjologii rodziny, teorii socjologicznych, badań nad środkami społecznego przekazu czy problematyką tożsamości. W tematach podejmowanych w poszczególnych okresach czasu znajduje odzwierciedlenie także ówczesna sytuacja społeczno-polityczna. Przeglądając archiwalne numery „Roczników”, mamy również szansę obcować z postaciami, które tworzyły historię socjologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

SOCIOLOGICAL PROBLEMS
IN “ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH” [ANNALES OF SOCIAL SCIENCES]
IN THE YEARS 1949-2012

S u m m a r y

This article is a survey of “sociology-related topics” discussed in “Roczniki Nauk Społecznych” [Annales of Social Sciences] throughout the past sixty years, in the forty volumes of the journal. At first, “Roczniki” were dominated by legal studies. In time, more and more papers were included in sociology of religion. Other numerous publications represent such fields of sociological research as: sociology of morality, sociology of the family, sociological theory, research on the media and on the notion of identity.

Translated by: Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: „Roczniki Nauk Społecznych”, subdyscypliny socjologiczne, historia socjologii.

Key words: “Roczniki Nauk Społecznych” [Annales of Social Sciences], subdisciplines within sociology, history of sociology.

¹⁴² Zob. J. Gońkowski, *Mistrz i uczeń w czasach nauki masowej i skomercjalizowanej*, tamże 28-29(2000-2001), z. 1, s. 49-67.

¹⁴³ Zob. M. Waniewska, *Samorząd stanowy wsi w Polsce piastowskiej. Zadania i kompetencje*, tamże 31(2003), z. 1, s. 193-211.

¹⁴⁴ Zob. M. Szyńska, *Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania*, tamże 2(38)(2010), s. 255-274.

¹⁴⁵ Zob. P. Rydzewski, *Metody analizy danych e socjologicznych badaniach rozwodów*, tamże 2(38)(2010), s. 275-298.

¹⁴⁶ Zob. T. Zbyrad, *Domy pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie. Raport z badań*, tamże 35(2007), z. 1, s. 186-199.